

BERCHEM, Max van

(1863-1921)

Arap epigrafyasının kurucusu
İsviçreli şarkiyatçı.

Flaman asıllı olup ecdadı İsviçre'ye 1765'te gelmişti. İlk ve orta öğrenimini Cenevre'de yaptı. 1881'de o sralarda Almanya'nın sınırları içinde olan Strasbourg'a giderek Arap dili üzerinde yüksek öğrenimine başladı; daha sonra öğrenimini Berlin ve Leipzig üniversitelerinde sürdürüp Arap dili yanında sanat tarihi derslerine de devam etti. 1886'da Leipzig Üniversitesi'nin felsefe fakültesinden *La propriété territoriale et l'impôt foncier sous les premiers califes, Étude sur l'impôt du Kharag* (Genève 1886) başlıklı tezyle doktor unvanını aldı. Arapça kitâbeleri okuyup anlama hususunda bilgisini artırmak için mutlaka İslâm memleketlerinde incelemeler yapması gerektiği düşüncesiyle 1886-1887 kışında Mısır'a, ertesi yıl da daha doğuya giderek Kahire'den başka Filistin, Suriye ve Anadolu'ya kadar uzanan bir seyahat yaptı.

Max van Berchem 1888-1889 kışında Paris'te tanınmış Fransız şarkiyatçılarından Barbier de Meynard, Charles Scheffer ve Ch. Clermont - Ganneau'nun yanlarında çalıştı; ertesi kışı ise tekrar Kahire'de geçirdi ve ilk yazılarını yayımlamaya başladı. 1892-1894 yılları arasında Mısır, Suriye ve Filistin'de, 1895'te de Kuzey Suriye'de dolaştı. Son Suriye seyahatinden sonra on sekiz yıl bir daha Doğu'ya gitmedi ve Avrupa'da ilim âlemiyile temaslarını sürdürerek çeşitli kongrelere ve ilmi toplantılara katıldı. 1913'te Paris'te İlimler Akademisi'ne üye seçildi. Aynı yılın sonlarında İstanbul'a gidip Kudüs'te yapmayı planladığı çalışmalar için Halil Ethem Eldem'in (ö. 1938) desteğini sağladı ve 1914 ilkbaharında çalışmalarına başlayarak eski yıllarda burada kaydettiği kitâbeleri yeniden inceledi. Yurduna döndüğünde I. Dünya Savaşı çıkmak üzereydi. Çeşitli ülkelerden dostlarının birbirlerine düşman duruma girmeleri onu son derece üzmüştü; bir mektubunda artık çalışma azmi kalmadığını bildirir.

Vaktiyle Berlin'deki İlimler Akademisi üyelerinin eski Grek ve Latin kitâbelerinin kopyalarını derleyerek *Corpus inscriptionum graecarum* ve *Corpus inscriptionum latinarum* başlıkları altın-

da büyük ciltler halinde yayımlamış olmaları ve Paris Akademisi üyelerinin de *Corpus inscriptionum semiticarum* başlığı altında Sâmi dillerde yazılmış kitâbeleri yayımlamaları, onu aynı çalışmaya yönelmişti. Bunun için rastladığı bütün kitâbeleri sistemli biçimde toplamaya, bunların kopya ve fotoğraflarını almaya ve okuduğu metinler için gerek dil gerekse muhteva bakımından açıklamalar hazırlamaya girişmişti. Sanat tarihini çok sevdiğinden başlangıçta kitâbelerin ait oldukları yapıları da inceliyordu. Sonra bu çok geniş programdan vazgeçerek yalnız kitâbeler üzerinde çalışma yolunu tercih etti. Bu kitâbeleri *Materiaux pour un corpus inscriptionum arabicarum* başlığı altında yayımlaması, ilk derlemelerinin nihaî olmayıp büyük bir yayının hazırlığı durumunda olduğunu gösterir.

1888'de *Mémoires de l'Institut égyptien*'de (II, 605-619) "Une Mosquée du temps des Fatimites au Caire: Gâmi'el Goyûshi" ve aynı yıl *Journal Asiatique*'te (II, 440-470) "Le Château de Bânias" başlıklı makaleleri yayımlandı. M. van Berchem'in ilk kitâbe derlemeleri Kahire ve Kudüs'te gördükleri hakkında oldu. Kendisi İslâm ülkelerinde seyahatler yaparak kitâbe kopyaları alırken başkalarının topladıklarını da onların yayınları içinde işliyordu. C. Lehmann-Haupt'un 1907'de Göttingen'de basılan *Materialien zur aelteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens* başlıklı kitabının otuz beş sayfalık bir bölümünde Doğu Anadolu'dan Meyyâfârikîn (Silvan), Harput, Âmid (Diyarbakır), Bayburt, Siirt ve Salmas kitâbelerini resim ve tercümeleleriyle tanıtmıştı. Anadolu'daki kitâbeleri derlemesinde ise İstanbul müzeleri müdürü Halil Ethem Bey ona yardımcı oldu. Sivas ve Divriği kitâbeleri 1910'da ikisinin imzası ile basıldı; fakat Konya kitâbeleri yayımlanamadı.

Max von Oppenheim'in 1899'da topladığı kitâbeleri de onun *Inchriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien* adlı (Leipzig 1909) eserinde inceledi. Ünlü Avusturyalı sanat tarihçisi J. Strzygowski'nin, İngiliz Miss Gertrude L. Bell'in de katkısıyla 1910'da basılan *Amida* başlıklı büyük eserinde Diyarbakır'daki kitâbeleri ayrı bir bölüm halinde işledi. E. Herzfeld ile Fr. Sarre'nin 1907-1908 yıllarında yaptıkları inceleme gezisi sonunda 1911-1920'de yayımlanan *Archaeolo-*

gische Reise in Euphrat und Tigris-gebiet adlı eserde bu seyahatte elde ettikleri kitâbeleri inceleyerek bunları bu dört ciltlik büyük eserin 1911'de Berlin'de basılan ilk cildinde yayımladı. Son olarak da Avusturyalı İslâm sanatı uzmanı E. Diez'in Asya'da yaptığı inceleme gezisinde bulduğu kitâbeleri, onun 1918'de basılan *Churasanische Baudenkmäler* başlıklı kitabı için işledi. Diez 1921'de basılan diğer eserini van Berchem'in hâzinasına ithaf etmiş, ayrıca kitabın başında onun ilmi değerini belirten bir anma yazısına da yer vermiştir (bk. bibl.).

M. van Berchem, Kahire'de Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından bastırılmakta olan Kudüs kitâbelerine dair kitabının provalarını görmek üzere 1920 Kasımında Mısır'a gittiğinde sağlığı iyice bozulmuş durumda idi. Creswell'in iddiasına göre, baskı hususunda enstitünün ileri sürdüğü bazı istekler van Berchem'in büyük bir üzüntüye kapılmasına sebep olmuş ve bu durumda İsviçre'ye dönmek üzere yola çıkmıştır. Yolda şiddetli bir zatürreye yakalanmış ve İsviçre'ye geldiğinden birkaç hafta sonra da 7 Mart 1921'de ölmüştür.

Hayatı boyunca serbest çalışan ve herhangi bir üniversitede görev almayan van Berchem, İslâm sanatı üzerinde araştırma yapan ilim adamlarının buldukları kitâbeleri büyük bir vukufu okuyup tercüme ederek onlara yardımcı olmuştur. Bundan dolayı dünyanın her köşesinden ona kitâbe fotoğrafları veya kopyaları gönderilerek yardımı istenmiştir. Yukarıda gösterilenler dışında, Rusya'da bulunan bazı İslâmî gümüş eşya üzerindeki yazıları *Journal Asiatique*'te (XIV [1909], s. 401-413), Busrâ'daki bazı kitâbeleri de E. Brunnov ile A. von Domaszewski'nin 1904-1909'da basılan *Die Provincia Arabia* adlı kitaplarının III. cildinde (s. 210-215) işledi. Ayrıca kitâbeler hususunda her isteyene yardımcı olan van Berchem'in bu husustaki yazışmaları da Cenevre'de muhafaza edilen arşivinde bulunmaktadırlar.

M. van Berchem'in hazırladığı Arapça kitâbeler külliyyatının ilk kitabı *Materiaux pour un corpus inscriptionum arabicarum, Première Partie: Egypte* adıyla Kahire'deki Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün yayınları arasında (XIX, 1) basıldı (Paris 1894) ve bunu 1896'da ikinci, 1900'de üçüncü, 1903'te de dördüncü bölümler takip etti. Aynı dizinin ikinci kısmı *Deuxième Partie: Syrie du nord* başlığı

ile önceki yayınlar serisi içinde (XXV, 1) basıldı (Kahire 1909); bu ciltte M. Sobernheim tarafından toplanan malzeme verilmişti. Bir yıl sonra çıkan *Troisième Partie: Asie Mineure*'de ise Halil Ethem Bey'in yardımıyla elde ettiği Sivas ve Divriği kitâbelerini işledi. Bu Anadolu fasikülünün devamı olarak ince bir fasikül daha basılmıştır (Kahire 1917). Dizinin ikinci kısmının Güney Suriye-Kudüs bölümü de van Berchem'in sağlığında basıldı (Kahire 1920, aynı seri, XLV, 1-2); bu ciltte yalnız levhalar halinde resimler bulunuyordu. Kudüs bölümünün metinleri van Berchem'in ölümünden sonra G. Wiet'in gayretiyle kalın birer cilt halinde yayımlandı (*Kudüs I, Şehir*, aynı seri, XLIII, 1-2, Kahire 1922-1923; *Kudüs II, Harem-i Şerif*, aynı seri, XLIV, 1-2, Kahire 1925-1927). Kudüs hakkındaki bu üç cildin indeksi ise ancak 1949'da yayımlanabilmiştir (aynı seri, XLV, 3).

Max van Berchem bir taraftan İslâmî kitâbeleri derleme işlerini Mısır-Suriye bölgesi üzerinde toplarken bir taraftan da daha uzak çevrelerle ilgilenmekten geri kalmıyordu. Olcaytu Han'ın bir kitabesini *Mélanges Hartwig Derenbourg*'da (Paris 1909, s. 367-378), Çin'de Ts'ivan-Tcheou'daki Arapça kitâbeleri *T'oung-Pao*'da (Leiden 1911, XII, 707-727) ve Nijerya'daki Arapça kitâbeleri de kendisine teslim edilen fotoğraf ve estampajlara dayanarak işledi (*Comptes rendu de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*'te, Paris 1913, sy. 150-152). Van Berchem'in Anadolu ile ilgili iki yayını daha vardır. Bunlardan biri *Zeitschrift für Assyriologie*'de çıkan (XXVII [1912], s. 85-91) "Epigraphie des Danismendides" başlıklı yazısı, diğeri ise Prusya İlimler Akademisi yayınları arasında basılan *Die muslimischen Inschriften von Pergamon* adlı yirmi üç sayfalık araştırmasıdır (Berlin 1912).

Berchem İslâmî kitâbe çalışmalarının dışında İsviçre'nin, özellikle Cenevre'nin tarihî yapıları üzerine de incelemeler yayımlamıştır. Suriye'de 1895 yılının Nisan-Haziran aylarında at üstünde ve çadırda geceleyerek İsviçreli mimar E. Fatio ile yaptığı gezinin seyahatnâmesi de *Voyage en Syrie* adıyla Kahire'de 1913-1915 yıllarında ve resimli iki cilt halinde Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün yayınları arasında (XXXVII-XXXVIII) basılmıştır.

Max van Berchem'in Kudüs'te bir asır önce çektiği fotoğraflar, kızı Margueri-

te Gautier-van Berchem ile Solange Ory tarafından *La Jérusalem musulmane dans l'oeuvre de Max van Berchem* adıyla basılmış (Lausanne 1978), ayrıca aynı yıl onun çeşitli dergi ve periyodiklerde dağılmış olan makaleleri de *Opera Minora* başlığı altında yayımlanmıştır (I-II, Genève 1978). İlmî çalışmalarının tamamının listesi ise ince dizgi ile on dokuz sayfalık bir bibliyografya oluşturmuştur. Van Berchem'in bırakmış olduğu bütün malzeme, fotoğraflar ve çeşitli ülkelerden ilim adamları ile yaptığı yazışmalar, Cenevre'de kendi adına kurulan vakıf tarafından muhafaza edilmektedir.

Max van Berchem daha 1890'larda kaleme aldığı bir yazısında İslâmî eserlerin bakımsızlık yüzünden harap olduğunu, bunların vakit kaybedilmeden fotoğraf ve kopyalarının alınması gerektiğini bütün dünya ilim adamlarına duyurmayı çalışmış ve bilhassa yayımladığı *Corpus* ile İslâm epigrafyasının kurucusu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

M. van Berchem, *Opera Minora* (nşr. A. Louca), Genève 1978, I, nâşirin girişi, s. VII-XV, XVII-XXXVI; J. Fück, "Max van Berchem", *Die Asiatischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 290-292; Necib el-Akiki, *el-Müsteşriğün*, Kahire 1965, II, 15-16; E. Herzfeld, "Max van Berchem", *Isl.*, XII (1922), s. 206-213; A. Bosisier, "Max van Berchem", *Revue Archéologique* (5. seri), XVII, Paris 1923, s. 148-154; E. Diez, "Max van Berchem", *Persien-Islamische Baukunst in Churasan*, Hagen-Darmstadt-Gotha 1923, s. 9-10; K. A. C. Creswell, "In Memoriam-Max van Berchem", *JRAS* (1963), s. 117-118; G. Wiet, "Max van Berchem (1863-1921), Créateur de l'épigraphie Arabe", *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte-Revue Suisse d'histoire*, XIII, Sviçzera 1963, s. 379-388; Semavi Eyice, "Max van Berchem, Opera Minora", *TTK Belleten*, XLV/178 (1981), s. 115-136; M. van Berchem arşivinin fototek kataloğu da ayrıca yayımlanmıştır; S. Ory, *Catalogue de la phototèque, Archives Max van Berchem. Conservées à la Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève*, I, Genève 1975.

SEMAYİ EYİCE

BERDİCİ

(البرديجي)

Ebû Bekr Ahmed b. Hârûn
b. Ravh el-Berdicî
(ö. 301/914)

Hadis hâfızı.

Berzeî (البرذعي) ve Berdeî (البردعي) diye de bilinir. Azerbaycan'daki küçük yerleşim merkezlerinden biri olan Berdic'den Bağdat'a gitti ve oraya yerleşti. Ebû

Saîd el-Eşec, Hârûn b. İshak, Reb' b. Süleyman, ayrıca Şam, Haremeyn, Acem, Mısır, Irak ve Cezîre'deki âlimlerden ilim tahsil etti ve rivayette bulundu. Kendisinden de Ebû Ali b. Savvâf, Ebû Bekir eş-Şâfiî, Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, Ali b. Lü'lü' el-Verrâk ve daha birçokları hadis rivayet etti. Yaklaşık yetmiş yaşlarında iken Bağdat'ta vefat etti. Hadis ilminde sika, me'mûn ve hâfız olarak değerlendirilen Berdicî'nin şu iki eseri günümüze ulaşmıştır. 1. *Ṭabaḳâtü'l-esmâ' i'l-müfreda* (Dımaşk 1987). 2. *Cüz' fî men revâ' ani'n-nebiyyi... mine's-şahâbe fi'l-kebâ'ir* (Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 81/1, vr. 1^a-5^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Berdicî, *Ṭabaḳâtü'l-esmâ' i'l-müfreda* (nşr. Sekine eş-Şihâbî), Dımaşk 1987, s. 7-20; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, V, 194-195; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 379; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 135-136; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 746-747; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 122-124; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 234; Sezgin, *GAS*, I, 166-167.

İSMAİL L. ÇAKAN

BERDÜ'İ-ACÜZ

(بردالمجوز)

Kış mevsiminin sonlarında görülen şiddetli soğuklar için kullanılan bir tabir.

Arapça'da "soğuk" anlamına gelen *berd* ile "yaşlı, ihtiyar kadın" anlamındaki *acüz* kelimelerinden meydana gelen bir terkip olup "yaşlı kadın soğuğu" demektir. Rûmî takvime göre genellikle 26 Şubat-4 Mart, milâdî takvime göre ise 11-17 Mart arasındaki günlerde görülen bu soğuklar, Türkiye'de halk arasında daha çok "kocakarı soğukları" adıyla anılır. Bir rivayete göre Âd kavmini helâk eden rüzgâr bu günlerde ortaya çıkmıştır. Arap folklorunda "eyyâmü'l-acüz" (yaşlı kadın günleri) denilen bu yedi günün adları şöyledir: Sin, sinebr, vebr, el-âmir, el-mü'temir, el-mu'allil, mutfî'l-cemr. Ancak bazı kaynaklar bu günlerin sayısını beşe indirirken bazıları da sekize çıkarmış, ayrıca "eyyâmü'l-acüz" yerine "eyyâmü'l-acüz" ([kışın] son günleri) tabiri de kullanılmıştır.

Arap kaynaklarına göre kâhin olan yaşlı bir Arap kadını kış mevsiminin sonlarında ortaya çıkan bu soğukları önceden haber verdiğinden ona nisbetle bu günler *berdü'l-acüz* diye adlandırılmıştır. Bir başka rivayete göre ise sekiz öğ-